

PAPER DETAILS

TITLE: Furkan Sûresinin 77. Ayetinde Geçen "Dua" Kelimesinin Anlami Üzerine

AUTHORS: Abdurrahman ALTUNTAS

PAGES: 186-217

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2578217>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

**Furkân Sûresinin 77. Âyetinde Geçen “Dua” Kelimesinin
Anlamı Üzerine**

On the Meaning of the Word “Du‘â/Prayer” in the 77th Verse of
Sûra al-Furqân

Yazar / Author

Abdurrahman ALTUNTAŞ

Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam
Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı

Gümüşhane / TÜRKİYE

abdaltuntas@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8578-8436>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 04/08/2022

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 29/12/2022

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2022

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık/ December

Yıl/Year: 20 **Sayı/Issue:** 40 **Sayfa /Page:** 186-217

Atıf/Citation: Altuntaş, Abdurrahman. “Furkân Sûresinin 77. Âyetinde Geçen “Dua” Kelimesinin Anlamı Üzerine”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Aralık 2022), 186-217. <https://doi.org/10.35209/ksuifd.1156334>

• Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir

Furkân Sûresinin 77. Âyetinde Geçen “Dua” Kelimesinin Anlamı Üzerine

Öz

İnsanlar için bir hidâyet kaynağı olan Kur'an'ın anlaşılması amacıyla pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Onun doğru bir şekilde anlaşılması için sûrelerin ve bu sûrelerde geçen âyetlerin anlaşılması elzemdir. Âyetlerin anlaşılabilmesi için de ayette geçen kelimelerin tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu çalışma, Furkân sûresinin 77. âyetinde geçen “dua” kelimesini etimolojik ve dilbilimsel açıdan inceleme konusu yapacaktır. İlk önce “dua” kelimesinin Kur'an'daki kullanımlarına yer verilecek, daha sonra âyette geçen kelimeler tahlil edilecektir. Ardından da bu âyette geçen “dua” kelimesinin anlaşılma biçimlerine yer verilecektir. Bu kelimeye müfessirler, iman, ibadet, dua, şükür ve yalvarıp yakarmak anlamlarını takdir etmişlerdir. Bu âyette kullanılan “dua” kelimesi hangi anlamda ele alınırsa alınsın buradaki temel unsur Allah ile kul arasındaki irtibattır. Kul, sorumluluğunun gereği olarak Allah ile olan irtibatını sağlam bir zemine yerleştirdiğinde Allah kuluna değer vermekte, onu onurlandırmaktadır. Kişi Allah ile olan bağını bir şekilde kopardığında Allah ona değer vermemekte ve azabı kendisine layık görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Anlam, İman, İbadet, Dua, Kulluk, Şükür.

On the Meaning of the Word “Du‘ā/Prayer” in the 77th Verse of Sūra al-Furqān

Abstract

Many scientific studies had been carried out in order to understand and comprehend the Qur'ān, which is a source of guidance for people and pious people/Muttaqīs. In order to understand it correctly, it is essential to understand the chapters and the words which take a place in these chapters. In order to comprehend the verses, it is necessary to analyze the words in the verses. This study will examine the word “du‘ā/prayer” in the 77th verse of Surah al-

Furqân/the Chapter of Criterion. First, the uses of the word “du‘â/prayer” in the Qur‘ân will be given, then the words in the verse will be analyzed. After that, the ways of understanding the word “du‘â/prayer” in this verse will be investigated. The interpreters had determined for the meanings of this word as faith, worship, prayer, gratitude, invocation. Regardless of the meaning of the word “du‘â/prayer” are used in this verse, the main element here is the person’s contact with God. When the servant has put his communication on a solid ground and has provided as a basis with God due to his responsibility, God has given a value to His servant and has honored him. When a person has broken and destroyed his ties with God in some way, God has deemed him worthy of punishment.

Keywords: Qur‘ân, tafsîr, meaning, faith, worship, prayer, slavery, gratitude.

Giriş

Kur’an insanlığa gönderilmiş son ilâhî vahiydir. Bu ilâhî vahiy insanları delâletten hidâyete sevk eder ve onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Allah’ın gönderdiği bu Kur’an, doğru ve yanlış tespiti etmede insanlara yardımcı olan, onlara dünya ve âhiret saadetini gösteren bir kitaptır. Bu sebeple hidâyet kaynağı olarak gönderilen bu kitabın tam olarak anlaşılması önemlidir. Kur’an’da geçen bir âyeti veya ifadeyi anlamamanın en güvenilir yollarından birisi âyette geçen kelimeleri tahlil etmektir. Âyette geçen kelimelerin, vahyin indiği dönemdeki anlamlarını tespit etmek âyetin anlamını kavramaya yardımcı olur. Aynı zamanda o toplumun diline vâkıf olmak âyetlerin manalarını anlamada elzemdir.¹ Vahyin indiği dönemde insanların

¹ Bilindiği üzere Kur’an’ı Kerim Arap diliyle indirilmişti. Araplar birçok kabileye mensup olduklarından kullandıkları lehçelerdeki kimi kelimeler diğerlerinden farklı idi. Bu farklı lehçelerin yedisi diğer lehçelere oranla daha fasih olup, bunlar için de en fazla tercih edilen ve en fasih olanı ise Kureyş kabilesinin lehçesi idi. (Cevdet Bey, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, haz. Mustafa Özel (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2002), 14.)

konuştuğu dil, kültür, gelenek ve göreneklerin bilinmesi de Kur'an'ı doğru anlamada önemlidir.

Kur'an'da geçen bazı kelimeler tek bir anlamda kullanılmayıp birçok anlamı bünyesinde barındırmaktadır. Aynı kelime, bir âyette sözlük anlamında kullanılırken, başka bir âyette de sözlük anlamının dışında bir anlamda kullanılabilmektedir. Tefsir ilminin konuları arasında yer alan vücûh ve nezâir, Kur'an'da bir kelimenin farklı yerlerde kazandığı değişik mânaları tekrarlarıyla birlikte incelemektedir.² Aynı zamanda âyetin metin içi ve metin dışı bağlamı³ da âyeti ve âyetteki kelimeleri anlamada önem arz etmektedir. Tefsirdeki çeşitliliğin sebeplerinden biri de budur.

Bu çalışmada, Furkân sûresinin 77. âyeti ve bu âyette geçen “dua” kelimesi inceleme konusu yapılacaktır. Çünkü bu kelimeye verilen anlamla birlikte âyetin ifade etmek istediği mana ortaya çıkmaktadır. Buna göre âyette ele alacağımız odak kelime⁴ “dua” kelimesi olacaktır. Yine âyette geçen diğer kelimeler üzerine de değerlendirmeler yapılacaktır. Ele alacağımız âyet şu şekildedir:

² M. Suat Mertoğlu, “Vücûh ve Nezâir” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/141.

³ Kur'an'daki ayetlerin ve ayet gruplarının birbirleri ile olan dilsel, edebi ve konusal ilişkilerine iç bağlam; Kur'an ayetlerinin indiği ortamın tarihi, sosyal ve kültürel özelliklerini ihtiva eden kısmına, dış bağlam denilmektedir. (Ahmet Öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016),29-30.)

⁴ Odak kelime, herhangi bir düşüncenin, konunun veya meselenin etrafında döndüğü, yoğunlaştığı yer anlamına gelmektedir. Mesela İzutsu Kur'an'ın dünya görüşünde Allah kavramının Kur'an'ın bütününde kendini hissettirdiğinden bahseder. Cahiliye sisteminde böyle bir durumun varlığında söz edilemez. İzutsu'ya göre Kur'an'daki tüm semantik alanlar ve anahtar kelimeler ve terimler bu ana fikrin, bahsi geçen odak kelimenin etkisi altındadır. Her şey bu odak kelimenin etrafında döner. Din ve imanla ilgili kavramların yanında, bütün ahlâkî kavramlar Allah fikrine bağlıdır. Kişinin diğer fertlerle ve toplumla ilgili evlenme, boşanma, miras, borçlar, faiz, ölçü ve tartı, ticareti ilgilendiren senetler gibi konular Allah kavramı ile yakından alakalıdır. (Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (Ankara: Kevser Yayınları, ts.), 40-41.)

قُلْ مَا يَغْنَبُ بَيْنَكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا

“(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.”⁵

İncelediğimiz bu âyette ele alacağımız temel sözcük “dua” dır. Âyette geçen “dua” kelimesine müfessirler farklı anlamlar vermişlerdir. Bu kelimeye müfessirler, iman, ibadet, dua, kulluk ve şükür anlamlarını takdir etmişlerdir. Verilen bu anlamlar, Kur’an’ın bütünlüğü, metnin iç ve dış bağlamı dikkate alındığında isabetli olarak görülmektedir. Bu anlamların hepsi bir bakıma insanın kulluğuna dikkat çekmekte, kişinin rabbi ile olan bağına işaret etmektedir.

1. el-Furkân Sûresi Hakkında Genel Bilgiler

Furkân sûresi Mekkîdir. Abdullah b. Abbas’dan gelen bir rivâyete göre bu sûrenin 68, 69 ve 70. âyetleri Medine devrinde inmiştir. Âyet sayısı 77’dir.⁶ Kaynaklar bu sûrenin Yâsîn ile İsrâ sûresi arasında indirildiğini haber vermektedir. Hz. Peygamber, Taîf’e gitmiş ve orada iyi karşılanmamıştı. Taif olayı sonrasında sırasıyla Cin, Yâsîn, Furkân ve İsrâ sûreleri indirilmiştir.⁷ İbnü’l-Feres (ö. 597/1201), cumhurun bu sûreyi Mekkî bir sûre olarak kabul ettiğini aktarır. Dahhâk (ö. 105/723) ise sûrenin Medenî olduğunu ifade etmiştir.⁸ Nüzul sebebi, içeriğinden de anlaşıldığı üzere kâfirlerin, tevhid ve peygamberlik hususunda küfür ve inatçı bir tutum sergilemiş olmalarıdır.⁹ Sûrenin nazmı düzyazıdan çok ölçü ve kafiye yakındır. Sûrenin bölümleri ise birbirleriyle bağlantılıdır. Bu da bize, sûrenin bir anda ve bölümlerinin de art arda inmiş olabileceğini akla getirir.¹⁰

Birinci âyette geçen Furkân sûreye adını verir. Furkân ise

⁵ el-Furkân 25/77.

⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (b.y. Eser Neşriyat, 1979), 5/3557.

⁷ Emin Işık, “Furkân Sûresi” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 13/221.

⁸ Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’an*, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 2011), 1/40.

⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/3557.

¹⁰ Derveze, *et-Tefsirü’l-Hadîs*, 2/39.

hakk ile batılın arasını ayıran, ya da kısım kısım indirilen Kur'an anlamına gelmektedir. Yâsîn sûresinden sonra inen bu sûrede kâfirlerin Hz. Peygamber'e karşı takındıkları olumsuz söz, tavır ve davranışları anlatılır. Yine Allah'ın kudretine ve yüceliğine ilişkin kanıtlar, geçmiş milletlerin başına gelen olaylar ve bunlardan çıkarılacak dersler üzerinde durulur. Aynı zamanda salih insanların güzel davranışları ve iyi âkıbetleri övülür.¹¹

Nûr sûresi'nin sonu ile Furkân sûresinin başlangıcı arasında bir ilişki (münasebet) vardır. Nûr sûresinde, peygambere saygı ve itaatin gerekli olduğu ve onun emrine aykırı hareket edenlerin sakındırılması söz konusuydu. Daha sonra Nûr sûresi Allah'a dönüş günü hatırlatılarak bitirilmiş ve bu sûreden sonra gelen Furkân sûresinin başında ise, Allah'ın büyüklüğü ifade edilmiştir.¹²

2. Kur'an'da "Dua" Kelimesinin Kullanımı

Kur'an'ı Kerim'de çeşitli manalara gelen müşterek lafızlar mevcuttur. Buna göre bir kelimenin bir âyette ifade ettiği mana ile aynı kelimenin diğer âyetlerde ifade ettiği mananın farklı olmasına "vücûh" denilmektedir.¹³ Kur'an'da geçen kelimelerin çok anlamlı olması bilinen bir durumdur. Aynı kelime, değişik âyetlerde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Buna göre çok anlamlılık bir kelimenin iki veya daha fazla anlama gelmesidir.¹⁴ Başka bir ifadeyle "çokanlamlılık, kimi kelimelerin iki ya da daha fazla anlama sahip olması ve birden fazla şekilde anlaşılabilme durumudur."¹⁵ Buna göre çok anlamlılık "vücûh" olarak tanımlanmaktadır.¹⁶

¹¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 6/241; M. İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadis*, çev. Ahmet Çelen-Mehmet Çelen (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 2/39.

¹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3557.

¹³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 184.

¹⁴ Bu hususta farklı örnekler için bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 45-46.

¹⁵ Şahin Güven, *Kur'an'ın Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Çok Anlamlılık Sorunu*, (İstanbul: Denge Yayınları, 2005), 79.

¹⁶ Bu konuda bk. Güven, *Kur'an'ın Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Çok*

Kur'an'da dua kelimesi de farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Biz her bir kullanım için âyetlerden birer örnek verip ilgili diğer âyetleri dipnotta belirteceğiz. Şimdi bu kullanım biçimlerini görelim:

2.1. Söz Anlamında: *“Azabımız onlara geldiğinde, “Biz gerçekten zalim kişilermiyiz!” diye söylenmekten başka ifade edecekleri söz kalmadı.”¹⁷ Dua'nın söz anlamında kullanıldığı başka âyetler de vardır.¹⁸*

2.2. İbadet Anlamında: *“De ki: “Allah'ı bırakıp, bize fayda da zarar da veremeyecek olan şeylere mi ibadet edelim?...”¹⁹ Kur'an'da ibadet anlamında başka kullanımlarda mevcuttur.²⁰*

2.3. Seslenmek ve Davet Etmek: *“Öyleyse sen de onlardan yüz çevir. Çağrıcının görülmedik bilinmedik bir şeye çağırıldığı günde”²¹ Seslenmek ve davet etmek anlamında diğer kullanımlarda Kur'an'da bulunmaktadır.²²*

2.4. Yardıma Çağırarak Anlamında: *“Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!”²³ Kur'an'da yardıma çağırarak anlamında kullanılan başka âyetler de vardır.²⁴*

2.5. Sormak Anlamında: *“... ”*

Anlamlılık Sorunu, 161-188.

¹⁷ el-A'râf 7/5.

¹⁸ el-Enbiyâ 21/15; Yûnus 10/10.

¹⁹ el-En'âm 6/71.

²⁰ Yûnus 10/106; eş-Şuarâ 26/213; el-Ankebût 29/17; el-Kasas 28/88; el-Furkân 25/68, 77.

²¹ el-Kamer 54/6.

²² el-Kamer 54/10; el-İsrâ 17/52; er-Rûm 30/52; Fâtır 35/14.

²³ el-Bakara 2/23.

²⁴ Yûnus 10/38; Hûd 11/13; el-Mü'min 40/26.

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ “Bizim adımıza rabbine sor da onun nasıl olduğunu bize açıklasın” dediler. Mûsâ dedi ki: “Allah şöyle buyuruyor: ‘O, yaşlı da değil düve de değil; ikisinin arası bir inek olacak.’ Haydi, size emredileni yapın.”²⁵ Kur’an’da “dua” kelimesinin sormak anlamında başka kullanımları da mevcuttur.²⁶

2.6. İstemek ve Talepte Bulunmak Anlamında: وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ

“Azap kendilerine gelince, “Ey Mûsâ! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için rabbinden iste! Eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâîloğulları’nı seninle göndereceğiz” dediler.”²⁷ Kur’an’da “dua” kelimesinin istemek ve talepte bulunmak anlamında kullanıldığı başka âyetler de vardır.²⁸

Görüldüğü üzere Kur’an’da “dua” kelimesi söz, ibadet, seslenmek, yardıma çağırmak, sormak ve istemek anlamlarında kullanılmıştır.²⁹ Ayrıca dua ve türevleri, âyetlerde Allah’a yalvarma, talep ve ihtiyaçları O’na sunarak O’nun lütfunu isteme, davet etme, bir durumu arz etme, Allah’ın birliğini tanıma, bir şeyi bir şeye isnat etme ve iddiada bulunma anlamlarında da kullanılmıştır.³⁰

Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki Kur’an’da geçen “dua” kelimesi âyetlerde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Buna göre Kur’an’da geçen bazı kelimeler tek bir anlamda değil, farklı manalara gelecek şekilde kullanılmıştır.³¹ Bir kelimeyle birçok ma-

²⁵ el-Bakara 2/68.

²⁶ el-Bakara 2/69; el-Kehf 18/52.

²⁷ el-A’raf 7/134.

²⁸; el-Zuhuf 43/49; el-Mü’min 40/49, 60.

²⁹ bkz. Mukâtil b. Süleymân, *Kur’an Terimleri Sözlüğü*, thk. Abdullah Mahmed Şehhate, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), 377-381; el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu’l-Luğa*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn Muhammed ‘Alî en-Neccâr (Kahire: el-Mu’essesetu’l-Mısrîyyeti’l-‘Amme li’t-Te’lif ve’l-Enbâ’ ve’n-Neşr & ed-Dâru’l-Mısrîyye li’t-Te’lif ve’t-Terceme, 1964), 3/119.

³⁰ Muhammed Fuad Abdülbâkî, “dav” *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kahire: Matbaatu Daru’l-Kutubi’l-Misriyye, 1364), 257-260.

³¹ Kur’an’ın kelime ve cümlelerinin birçok anlamı vardır. Kur’an’ın bazı ibareleri birden fazla anlamı bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamlardan sadece birini o ayete tahsis etmek ve diğerlerini kabul etmemek aklın, lügatın ve yüksek edebî

nanın ifade edilmesi de Kur'an dilinin zenginliğine ve edebî açıdan ileri bir düzeyde olduğuna işaret etmektedir.³²

3. el-Furkân 77. Âyetinde Geçen Kelimelerin Tahlili

Kelime “bir manaya delalet eden lafız”³³ anlamına gelmektedir. Kur'an âyetlerinde geçen manaların doğru tespit edilebilmesi için ilgili âyetinde geçen kelimenin doğru bir şekilde tahlil edilmesi gerekmektedir. Şimdi sırasıyla ayette geçen kelimeleri inceleyelim.

3.1. A-be-e Kökünün Anlamı ve Kullanımı

عَبَّاً يَعْْبَأُ عَيْنًا فَهُوَ عَابِيٌّ. “İhtiyaç duyma” anlamında kullanılır. ع-ب-أ şeklinde gelir. ما أَعْبَأُ بهذا الأمر. ifadesi “ona ne yapayım, ona ihtiyacım yok” anlamına gelmektedir.³⁴ Yine ما عِبَأْتُ بِفُلَانٍ "Filana hiç aldırmadım" ifadesi “onun benim nezdimde herhangi bir ağırlığı ve kıymeti yoktur” anlamındadır. يَعْْبَأُ fiilinin aslı "ağırlık" demek olan الْعَبَاءُ den gelmektedir.³⁵ الْعَبَاءُ mastar olup “ağır yük” anlamına gelmektedir. Çoğulu ise أَعْبَاءُ şeklindedir.³⁶ ما يَعْْبَأُ değer ve kıymet vermez anlamındadır.³⁷

üslûpların kabul etmediği delilsiz bir hükümdür. (Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydâni, *Kur'an'ı Anlamanın Kaideleri*, çev. Mehmet Yolcu-Ahmet Yolcu (İstanbul: Yarın Yayınevi, 2018), 630.

³² Kur'an'ın indiği dönemde Araplar kendi dilleri olan Arapçayı çok iyi bir şekilde kullanıyorlardı. Edebî sanatlar gelişmişti. Özellikle de Araplar şiir konusunda kendilerini üstün bir konumda görüyorlardı. Arapların ünlü şairleri, bazen yıllarını vererek hazırladıkları kasidelerle, hatipler de nutuklarıyla panayırlarda birbirleriyle yarışıyorlardı. Ancak Kur'an'ın edebî üslûbu onların kullandığı edebiyatı saf dışı bırakmıştı. (Mehmet Paçacı, *Kur'an'a Giriş* (İstanbul: İsam Yayınları, 2006), 105.)

³³ Mustafa Sinanoğlu, “Kelime” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022), 25/212.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Halil İbrahim Kaçar, müracaat: Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007), 10/282.

³⁵ el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basû*, thk. Farklı Muhakkikler (Riyad: Cami'atu'l-İmam Muhammed b. Su'ud el-İslamiyye-İmadetu'l-Bahşi'l-İlmî, 1430), 16/620; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2013), 15/492.

³⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. 'Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 3/82; ez-Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 1/630; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsîrü'l-Kebir* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981), 24/116.

³⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*, İhtisar Eden: Muhammed

عبأت الطيب Koku ve benzeri şeyleri hazırlamak; ما أعبا به değer vermemek, umursamamak manasındadır.³⁸ مَا يَغْبُوا بِكُمْ رَبِّي ifadesi hazırlamak ve özen göstermek anlamındadır.³⁹ Ayrıca kişinin Allah katında bir değeri ve ağırlığı olmaz manasına da gelmektedir.⁴⁰

3.2. De-a'-ve Kökünün Anlamı ve Kullanımı

“د-ع-و” kökü, “seslenmek, çağırmak, yardım dilemek, istemek” gibi manalara gelmektedir.⁴¹ الدُّعَاءُ kelimesi tek başına Allah Teâlâ'ya rağbet etmek, O'na niyaz ve yakarmada bulunarak hayır ve rahmet beklemektir.⁴² الدَّاعِيَةُ savaşta atların çıkardığı sese denir.⁴³ الدَّاعِيَةُ اللبن memede kalan sütün geri kalanına denir. Güya geride kalan sütü davet etmekte ve kendine çekmektedir.⁴⁴ دَوَاعِي الدَّهْرِ zamanın geçmesine

Ali Sabûnî, çev. Heyet (İstanbul: Damla Yayınevi, 2010), 6/65.

³⁸ Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 1/630.

³⁹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, 2/89.

⁴⁰ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr* (Beyrut - Dimeşk: Mektebetu'l-İslâmî, 1984), 6/112.

⁴¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 2/31; Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Düreyd, *Cemheretü'l- Lüğa*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekî (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 2/666; İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun (Dimeşk: Dârü'l-Fıkr, 1399/1979), 2/279,280; el-Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd, *eş-Şihâh*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Atîfâr (Beyrut: Dârü'l- 'İlmi li'l-Melâyîn, 1984), 6/2336, 2337; Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 1/288; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. 'Abdullâh 'Aliyyu'l-Kebîr - Muhammed Ahmed Hasbullâh - Hâşim Muhammed eş-Şâzeli (Kahire: Dârü'l-Me'arif, ts.), 1/1386; Mecdüddîn Ebû Tahir Muhammed b.Yakub el-Firûzâbâdî, *el-Kamûsü'l-Muhîr*, thk. Muhammed Naîm el-Arkûsî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 1/1282, 1283; Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezak el- Hüseyinî Murtaza ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, thk. Heyet (Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 1422/2001), 38/46-52.

⁴² Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 1/288; Firûzâbâdî, *el-Kamûsü'l-Muhîr*, 1/1282; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 38/46. Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhîr= Kâmûsu'l-Muhîr Tercümesi*, ed. Mustafa Koç; Yay. Haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 6/5739.

⁴³ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 2/31; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/1386; Firûzâbâdî, *el-Kamûsü'l-Muhîr*, 1/1283; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 38/47; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhîr= Kâmûsu'l-Muhîr Tercümesi*, 6/5740.

⁴⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 2/31; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/1387; Firûzâbâdî, *el-Kamûsü'l-Muhîr*, 1/1283; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 38/47; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhîr= Kâmûsu'l-Muhîr Tercümesi*, 6/5740.

ve değişmesine denir.⁴⁵ الدَّعْوَةُ Nesep hususunda iddiada bulunmaktır. Yani filan benim babamdır yahut oğlumdur diye iddia etmesidir.⁴⁶

3.3. Ke-ze-be Kökünün Anlamı ve Âyetlerde Kullanımı

ك-ذ-ب kökü, yalan söylemek, hile yapmak ve yanıltmak anlamlarına gelmektedir.⁴⁷ كَذَبَ Türkçede ki yalan kelimesinin karşılığı olup doğruluğun (sıdk) zıttı, bir hususta doğru olmayan bir bilgi veya haber vermek, sözün olguya uygun olmaması olarak tanımlanmaktadır.⁴⁸ كَذَبَتِ الْعَيْنُ gözün aldatması, hata etmek anlamına gelmektedir. كَذَبَ ise yalancılıkla suçlamak,⁴⁹ doğru olan bir şeyi yalan saymak⁵⁰ manasındadır. الْكَذَّابُ çok yalancı, hileli, aldatıcı anlamına gelmektedir.⁵¹ الْمَكْذُوبَةُ ve الْمَكْذُوبَةُ yalan manasında kullanılmaktadır.⁵²

3.4. Le-ze-me Kökünün Anlamı ve Âyetlerde Kullanımı

ل-ز-م kökü, bir şeyden kesinlikle ayrılmayıp sabit ve devamlı olmak anlamındadır.⁵³ لَزِمَ gerekli, zaruri ve kendisine ihtiyaç duyulan demektir.⁵⁴ الزُّومُ gerekli, kaçınılmaz ve bilinen anlamındadır.⁵⁵ لزوما

⁴⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 2/31; Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 1/288; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/1387; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsü'l-Muhît*, 1/1283; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît= Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 6/5741.

⁴⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 2/31; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/1388; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, 38/49; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît= Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 6/5740-5741.

⁴⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/16; Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 2/127; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/3840.

⁴⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/16; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/3840; Mustafa Çağrı, “Yalan” TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/297.

⁴⁹ Zemaşşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 2/127.

⁵⁰ Rağîb el-İsfehânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muḥammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 427.

⁵¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/16; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît=Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 1/637.

⁵² Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît=Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 1/636.

⁵³ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/16; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/4027; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît= Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 6/5202.

⁵⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/82.

⁵⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/82; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/4027.

لِزِمُهُ الْمَالُ Paraya ihtiyaç duymak⁵⁶ manasına gelmektedir. لزَام kelimesi de lüzum, ihtiyaç, sabit, değişmez, gerekli ve zorunlu/kaçınılmaz olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁷

4. Furkân Sûresinin 77. Âyetinde Geçen “Dua” Kelimesinin Anlaşılma Biçimleri

Kur’ân kelimelerinin ve ifadelerinin birkaç manaya gelme ihtimaline tefsirde tenevvü’ ihtilafı denir. Bu anlamın çeşitlenmesi olayı, hem Kur’ân’ın sözcük ve dilsel yapısından hem de Kur’ân kelimelerinin sözlük manalarının dışında kazandıkları şer’î boyuttan kaynaklanır. Meydana gelen bu anlam çeşitliliği, Kur’ân’ın i’câz yönlerinden biridir.⁵⁸ Kur’ân-ı Kerîm’in kendine has yapısı, dilsel özellikleri ve üslubu vardır. Buna bir de yapıları, karakterleri, kapasiteleri ve eğitim düzeyleri farklı müfessirler eklenince bir takım farklı yorumların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bunlara bağlı olarak birden çok mânâya gelebilme ihtimali olan bazı âyetleri müfessirlerin farklı yorumlamaları tefsir için hem bir çeşitlilik hem de birer zenginlik olmuştur. Bu tür ihtilâflar ilk devirlerde görüldüğü gibi günümüzde de, görülmeye devam etmektedir. Bu tür ihtilâflar tenevvü’ ihtilâfları kategorisinde değerlendirilebilir. Bu tür bir anlama durumunda Kur’an’ın anlaşılabilmesi, yanlış anlaşılması ve Kur’an’ın ruhuna ters düşen bir anlama problemi mevcut değildir.⁵⁹ Kur’an ayetlerinin tefsirinde karşımıza çıkan tenevvü’ ihtilafı bizi yeni ufuklara götüren, her birinin hak olması mümkün olan bir mana zenginliğinden başka bir şey değildir.⁶⁰ Buna göre tefsirde tenevvü’ ihtilafı diye isimlendirilen durum mananın farklılaşması veya çeşitlenmesi olayıdır. Tenevvü’ ihtilafı bir kelimenin anlamının de-

⁵⁶ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, 2/166.

⁵⁷ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 24/117.

⁵⁸ Abdullah Temizkan, “Tefsir’de Çeşitlilik (Tenevvü’) Bağlamında Furkân 77 ve Mü’min 60. Âyetlerin Yorumu”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 13/2 (Ağustos 2021), 847.

⁵⁹ Ferruh Kahraman, “Tefsirde Tenevvü ve Tezad İhtilâfı Ayrımının Yetersizliği”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/24 (Aralık 2013), 102.

⁶⁰ Şadi Eren, “Kur’an’ın Bütünlüğü ve Tefsirde Tenevvü’ İhtilafı” *Ekev Akademi Dergisi*, 1/2 (Mayıs 1998), 26.

ğişmesi, birden çok anlama gelmesi halidir. Bu manada Furkân sûresinin 77. âyetinde geçen “dua” kelimesine de çeşitli anlamların verilmesi bu bağlamda değerlendirilebilir.

Bütün âyetlerde özelde hitap mevcut muhataplara, genelde bütün insanlardır. Çünkü Kur'an'ın temel amacı insanlara hidayet yollarını göstermek, bir bakıma hitap tarzıyla onları iman etmeye sevk etmektir. Bu âyette de böyle bir üslup kullanılarak insanlar iman etmeye çağrılmaktadır. Dolayısıyla bu âyette Kur'an'ın bu çağrısına olumlu bir şekilde cevap vermenin çok değerli ve anlamlı olduğuna işaret vardır. Şimdi bu kelimeye verilen anlamları teker teker inceleyelim.

4.1. Dua Anlamında

Âyette geçen “dua” kelimesine verilen birinci anlam duadır. Bazı müfessirler tarafından âyette geçen “dua” kelimesi lafzî anlamına bağlı kalınarak anlaşılmıştır. Yani size bir zarar dokunduğunda ve bir kötülük isabet ettiğinde O'na rağbetiniz ve teslimiyetinizle birlikte duanız olmasaydı, o vakit Allah size ne diye değer versin.⁶¹ Nitekim Ankebût suresi 65. âyette bu durum net bir şekilde ortaya konulur.⁶² “*Gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak O'na dua ederler...*”⁶³ Buna göre anlam şöyledir: Eğer siz Allah'a dua ve ibadet etmezseniz O'nun katında herhangi bir değeriniz olmayacaktır. O size muhtaç olmadığından size hiç itibar etmeyecektir.⁶⁴

Dua mü'min için çok önemli bir ibadettir. Kişi duayla kulluğunu ifade etmekte, kendisini yaratana sığınmakta ve dilediği her

⁶¹ el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, thk. es-Seyyid b. 'Abdilmak sud b. 'Abdurrahim (Beyrut: Daru'lKutubi'l-İlmiyye-Mu'essesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, ts.), 4/162; Beğavî, Ferrâ', *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed 'Abdullah en-Nemir, 'Uşman Cumu'a Dumeyriyye, Suleymân Musallem el-Haraş (Riyad: Dâru Taybe, 1411), 6/100; Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 24/117.

⁶² Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, 6/100; Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 24/117.

⁶³ el-Ankebût 29/65.

⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an* (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri), ed. Ali Bulaç, trc. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan yayınları, 1996), 3/608.

şeyi ondan istemektedir. Dua bir bakıma kişinin rabbi ile iletişime geçmesi, halini, acziyetini ve muhtaçlığını O'na arz etmesidir. Allah'ta kullara yakın olduğunu, dua eden kimsenin duasına icabet edeceğini ifade etmektedir.⁶⁵ İslam'ın en önemli ibadeti olan namaz iki âyette dua kavramıyla birlikte zikredilmiştir.⁶⁶ Yine âyetlerde insanın bir tehlike anında ve bir sıkıntıya düştüğünde bütün samimiyeti ile Allah'a yöneldiğinden, ayaktaiken, otururken, yatarken, yılmadan ve usanmadan Allah'a dua edip iyilik ve başarı istediğinden bahsedilir.⁶⁷ Kur'an-ı Kerim'de duanın yalnızca Allah'a yapılması istenmiştir. Allah'ın dışında, putlara veya başka varlıklara dua ve ibadet yapılması Kur'an tarafından menedilmiştir.⁶⁸ Kur'an'ın anlamına göre Allah'tan başkasına dua edenler, ağızlarına su almak için suya doğru ellerini uzatan, fakat elleri boş olarak dönenlere benzerler.⁶⁹ Halbuki Allah'ın dışında dua edilen varlıklar da O'nun kulları ve yaratmış olduğu varlıklardır.⁷⁰ Bu nedenle Allah'ın dışındaki varlıklara dua etmek “açık bir sapkınlıktır”⁷¹ ve “inkârcıların yaptığı dua boşuna yapılmış bir duadır.”⁷²

Hiz. Peygamber de duanın önemini ortaya koyan açıklamalarda bulunmuştur. “Dua ibadetin özüdür”⁷³ hadisiyle de duanın ibadetin temeli olduğu bizzat Hiz. Peygamber tarafından bildirilmiştir. Buna göre ele aldığımız âyetten de yola çıkarak dua eden bir kişi hem iman ettiğini göstermekte, hem ibadet etmekte, hem kulluğunu yerine getirmekte, hem şükrünü ifâ etmekte, hem de Allah'a yakarmış olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dua eden bir kişi Allah ile olan iletişimini çok yönlü olarak yerine getirmiş olmaktadır.

Dua, kişide Allah'a bağlı olma şuurunu daha canlı ve devamlı

⁶⁵ el-Bakara 2/186.

⁶⁶ el-En'âm 6/52; el-Kehf 18/28.

⁶⁷ Yûnus 10/12; el-İsrâ 17/11; er-Rûm 30/33; Lokmân 31/32; Fussilet 41/49.

⁶⁸ meselâ bk. eş-Şuarâ 26/213; el-Kasas 28/88.

⁶⁹ er-Ra'd 13/14.

⁷⁰ el-A'râf 7/194, 195; en-Nahl 16/20.

⁷¹ el-Hâc 22/12, 13.

⁷² el-Mü'min 40/50.

⁷³ Tirmizî, “Da'avât”, 1.

hale getirir. Kişiyi ahlâkî bir hayat yaşamak için zorunlu olan bir duyarlılığa ulaştırır. Ayrıca dua, problemleri mantıklı ve akılcı bir yaklaşımla çözmek ve hayatı daha huzurlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan zihin berraklığı, moral ve sağduyunun gerçekleşmesini mümkün kılar.⁷⁴ “Dua” diye ifade edilen bu durumda kişinin şuurlu olması, nasıl bir iletişimde olduğunun farkına varıp bir bilinç hali yaşamasıdır. Böyle bir yöneliş Allah ile olan irtibatın sağlam bir zemine oturmasını sağlayacaktır. Burada önemli olan diğer bir husus ise kulun acziyetini ifade ederek kendini tanıması, zaman ve mekânın sınırlarından sıyrılarak ulvî bir yönelişte olduğunun farkına varmasıdır.

Dua, korku ve ümit arasında yapılmalıdır. Dua eden kimse Allah’tan korkmalı, duasının kabul edileceğini ummalı ve duasına güvenmelidir. Çünkü peygamberler ve salihler bu şekilde dua etmişlerdir. Bu şekilde dua etmek Allah’ın bir emridir.⁷⁵

Bütün bunlara göre insanın Allah katında değerli olmasını sağlayan unsurlardan bir tanesinin de dua olduğu anlaşılmaktadır. Dua insanın kul olduğunun farkına varması, Allah’ın kendisine verdiği nimetlere şükrünü eda etmesidir. Dua bir bakıma kişinin acziyetini idrak etmesi, yaratanına sığınmasıdır. Yüce Allah’ın ululuğunu tasdik edip, O’nun karşısında boyun bükmesidir. Allah böylece kuluna değer verecek ve dua ettiğinde karşılığını verecektir. Kişiye düşen de kulluğunu idrak etmesi, bir farkındalık durumuyla birlikte Rabbine yönelmesidir.

4.2. İman Anlamında

“(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmaya-

⁷⁴ Selahattin Parlador, “Dua” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), 9/532.

⁷⁵ Süleyman Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi* (İstanbul: Kur’ân Bilimleri Araştırma Vakfı, ts.), 5/302.

cak.⁷⁶ âyetinde geçen “dua” kelimesine verilen ikinci anlam iman-
dır. Hz. Ali ve İbn Abbas’a göre لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ifadesi “eğer sizin imanınız
olmasıydı” anlamına gelmektedir.⁷⁷ Yani ayette geçen “dua” kelimesi
iman anlamındadır. Buna göre ayetteki ifade, siz iman ettiniz ve
bundan dolayı da değeriniz arttı, manasına gelmektedir.⁷⁸ Yani eğer
siz O’nun tek ilâh olduğunu tasdik eder ve O’na tam anlamıyla itaat
ederseniz o vakit Rabbim size azap etmez. Nitekim diğer bir âyette
bu husus şöyle ifade edilmiştir:⁷⁹ “Eğer siz iman eder ve şükrederse-
niz Allah size niçin azap etsin.”⁸⁰ Allah kullara muhtaç değildir. Al-
lah’ın yarattığı kullar Allah’a iman etmez ve O’na hakkıyla itaat et-
mez ise Allah onlara hiçbir değer vermez, onları dikkate almaz.⁸¹
Buhârî de buradaki duanın iman manasına geldiğini söylemiştir.⁸²

Kanaatimizce burada “dua” kelimesine iman anlamı verilmesi
yerindedir. Çünkü âyetin devamında onların yalanlamalarından ve
azabı hak etmelerinden bahsedilmektedir. İman etmenin zıddı, bir
bakıma yalanlamaktır. Bir şeye ya inanılır veya inkâr edilir yani ya-
lanlanır. Bu açıdan bakıldığında âyette geçen “dua” kelimesine iman
anlamı verilmesi bağlama uygun görünmektedir. Çünkü âyetin de-
vamında iman etmeyen kimselerin azapla karşı karşıya gelecek-
lerinden bahsedilmektedir. Ayrıca yukarıda ifade ettiğimiz Nisâ sûresi
147. âyette de kulların iman etmesi ve şükretmesi karşılığında Al-
lah’ın onlara azap etmeyeceği belirtilmiş ve bu görüş desteklenmiş-
tir.

⁷⁶ el-Furkân 25/77.

⁷⁷ Muhammed b. Cerir Taberî, *Tefsirü't-Taberi=Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/1424), 17/536; İbn Ebî Hâtim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Mekke – Riyad: Mektebetu Nizâr Muşafâ el-Bâz, 1997), 8/2745; Ebu'l-Fidâ İbn Kesir, *Muhtasar Tefsiri İbn-i Kesir*, ihtisar ve tahkik: Muhammed Ali Sabunî (Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981-1402), 2/642.

⁷⁸ Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzil*, 6/100; Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 24/117.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 10/282.

⁸⁰ en-Nisâ, 4/147.

⁸¹ Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, yayın yön. Mehmet Ali Seraceddin; çev. Hamdi Arslan...[ve öte.] (İstanbul: Risale, Bilimevi Basın Yay., 2007), 10/101.

⁸² Buhârî, İmân, 2.

4.3. İbadet Anlamında

“Dua” kelimesine verilen üçüncü anlam ibadettir. Âyette geçen “dua” kelimesinin ibadet ve itaat anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁸³ Buna göre anlam “Eğer ibadetiniz olmasa Allah size değer vermez ve sizi bu değere layık görmezdi” şeklinde olmaktadır. “Mâ ‘abe’tü bi-hî” sözünün manası “beni üzen ve beni zor duruma sokan musibetleri ona yansıtmadım” biçimindedir.⁸⁴ Bir bakıma لَا دُعَاؤُكُمْ ifadesi ile Kureyş’e “eğer sizin ibadetiniz Allah’a olmazsa O sizi umursamaz ve size bakmaz. O insana ibadeti sebebiyle değer verir” denilmektedir.⁸⁵ Allah kullarına O’na ibadetleri ve itaatleri sebebiyle değer vermekte ve onlarla ilgilenmektedir. Çünkü insanın şeref kazanması ve önemli hale gelmesi, Allah’ı bilmesi ve O’na itaat etmesiyle gerçekleşmektedir.⁸⁶ Buna göre ibadeti olan kimsenin Allah katında bir değeri vardır.⁸⁷ İbadeti ve kulluğu ifade etmeyen bir kimsenin Allah katında bir değeri yoktur. Allah’a ibadet ve O’na itaat etmeyen kimse kendi değerini düşürmüştür. İbadet, kişinin yaratılan karşısında boyun eğmesi, yaratılış bilincine varması ve kendini gerçekleştirmesidir. İbadet kişiye kul olma bilinci kazandırmakta, Allah ile olan irtibatını kuvvetlendirmektedir.

Aslında bu âyetteki hitap umumidir. İnsanlar eğer Allah’a ibadet etmezse Allah onlara hiçbir değer vermezdi. İnsanların değerli olmasını sağlayan şeyde budur. Daha sonra bu hitap ikinci olarak Kureyş’e yöneliktir. Buna göre anlam “Sizler yalanladınız, O’na ibadet etmediniz bu sebeple bu yalanlamanız azabı gerekli hale getire-

⁸³ Taberî, *Tefsirü’t-Taberî=Câmiü’l-beyân an te’vili ayi’l-Kur’an*, 17/536; İbn Ebî Hâtim, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 8/2745; Mâverdî, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, 4/162; Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzil*, 6/100; Râzî, *Tefsirü’l-Fahri’r-Râzî=Mefatihü’l-Gayb=Tefsirü’l-Kebir*, 24/117.

⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucûhi’t-Te’vil*, thk. Muhammed Abdul-Selâm Şâhin (Lübnan: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 3/289.

⁸⁵ Ebî Muhammed ‘Abdilhak İbn ‘Atiyye, *el-Muḥarraru’l-Vecîz fi Tefsiri’l-Kitâbi’l-Azîz*, thk. Raḥḥale el-Fârûk vd. (Beyrut: Dâru’l-Ḥayr, 2007), 6/464-465.

⁸⁶ Bursevî, *Muhtasar Rûhu’l-Beyân Tefsiri*, 6/65.

⁸⁷ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 6/273.

cektir. Azap ta sizin için kaçınılmaz olacaktır” şeklinde olmaktadır.⁸⁸

Burada da görüldüğü gibi “dua” kelimesine ibadet manası verilmiştir. İbadet kulluğun ifade edilme biçimidir. Kul yaptığı ibadetlerle Allah’ın rızasını elde etmeye çalışır. İbadet aynı zamanda yaratıcı ile yaratılan arasında sağlam bir bağıdır.

4.4. Kulluk Anlamında

Allah’a kulluk âyette geçen “dua” kelimesinin diğer bir anlamıdır. Allah kendisine kulluk ve itaat edilsin diye insanları yaratmıştır. Eğer bu kulluk olmasaydı o vakit insanın Allah katında bir ağırlığı ve değeri olmazdı.⁸⁹ Allah mü’minlerin yaptığı salih ameller ve güzel davranışları sebebiyle cennette onlara yüksek makamlar vereceğini ifade etmiştir. Daha sonra bunların verilme sebebinin kulluk olduğu hatırlatılarak Peygamberinden bu ilahi mesajları insanlara duyurmasını istemiştir. Onların Allah katındaki değeri ancak Allah’a layıkıyla kulluk etmelerinden dolayıdır. Eğer onların bu kulluğu olmasaydı rableri onları önemsemeyecek ve onlara değer vermeyecekti. Sırf bu kullukları sebebiyle Allah onlara itibar etmektedir.⁹⁰

Buna göre insanın yaratılış hikmeti ve gayesi Allah’a kulluk ve ibadettir.⁹¹ Bundan dolayı kulluk ve ibadet olmadığında kişinin Allah katında kıymeti de değeri de olmaz. Âyetin devamındaki **فَقَدْ كَذَبْتُمْ** ifadesi duanız olmadığında yalanlamış yani inanmamışsınız anlamına gelmektedir. Netice de yalanlamanın cezası daha sonra onlara verilecektir.⁹² Bu âyete göre insanın değeri, yalnız Allah’a kul olup

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, 15/493.

⁸⁹ Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basî*, 16/620; ; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, 15/493.

⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/289.

⁹¹ “İslâmî literatürde insanın Allah’a karşı hürmet, tevazu, sevgi ve itaatini göstermek, rızasını elde etmek niyetiyle ortaya koyduğu dinî içerikli davranışlar için **ibâdet**, hayatını daima Allah’a karşı saygı ve itaat bilinci içinde sürdürmesi şeklindeki kulluk duyarlılığı için de **ubûdiyyet ve ubûdet** kelimeleri kullanılmıştır. İbadette belirli fiilleri yerine getirme öne çıkarken ubûdiyyette bu fiillerle kazanılan hal, ahlâki ve mânevî öz ağır basmaktadır.” (Semih Ceyhan, “Ubûdiyyet” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 42/33.

⁹² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/3616.

O’nun dışındaki diğer varlıklara itibar etmemesiyle ortaya çıkmaktadır.⁹³

Allah Teâlâ diğer bir âyette dua edildiğinde buna karşılık vereceğini bildirmektedir: “*Bana dua edin ki duanıza icabet edeyim. Bana dua/kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir*” buyurmuştur.”⁹⁴ Yüce Rabbimiz bu âyette yapılan bir duaya Allah’ın icabet edeceğini ve bu duanın karşılıksız bırakılmayacağını haber vermektedir. Âyetin devamında kulluk etmeyi kendilerine uygun görmeyenlerin yani bu hususta yüklenenlerin cehenneme gireceklerinden bahsedilmektedir.

4.5. Şükür Anlamında

Bu âyette geçen “dua” kelimesinin şükür anlamına geldiği de ifade edilmiştir. Buna göre لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ kelimesi, “Yani sizin O’nun ihsanına karşılık şükrünüz olmasaydı” anlamına gelmektedir. Bu tıpkı, “*Eğer şükrederseniz, Allah size niye azap etsin*”⁹⁵ âyetinde olduğu gibidir. Bu, “Sizleri ben ancak, Ben’den isteyesiniz, ben de vereyim, bağışlanmanızı talep edesiniz, ben de affedeyim diye yarattım ve ihtiyacınızın giderilmesini üzerime aldım” anlamına da gelmektedir.⁹⁶ Bu âyet, Allah’ın insanları İslam’a daveti olarak da anlaşılmıştır.⁹⁷

Müfessirlerin bu âyette geçen “dua” kelimesine verdikleri iman, dua/yalvarma, kulluk, ibadet, şükür ve davet gibi manalar doğru kabul edilebilir. Çünkü verilen bu anlamlar Kur’an’ın bütünlüğüne ve âyetin bağlamına uygun düşmektedir. Bu anlama biçimlerinin hiç birisi diğerlerinin kabul edilmesine engel teşkil etmemektedir. Dolayısıyla zikredilen manalardan herhangi birisinin tercih

⁹³ *Kur’an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, haz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, 4/141.

⁹⁴ el-Mü’min 40/60.

⁹⁵ en-Nisâ 4/147.

⁹⁶ Râzî, *Tefsirü’l-Fahri’r-Râzî=Mefatihü’l-Gayb=Tefsirü’l-Kebir*, 24/117.

⁹⁷ Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzil*, 6/100; Hasan Basri Çantay, *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* (İstanbul: Elif Ofset, 1984), 2/654.

edilmesi bir probleme sebebiyet vermemektedir.

5. Âyette Geçen Yalanlamanın Sonucu

Allah kişinin duası sebebiyle kendisine değer ve kıymet vereceğini ifade ettikten sonra âyetin devamında kişinin yalanlaması durumunda olacakları haber vermektedir. Buna göre Allah kullarına O'na kulluk etmeleri nedeniyle önem vereceğini bildirdi. Fakat onlar O'nu yalanlamak suretiyle Allah'a karşı geldiler. İleride onların bu yalanlamalarının sonucu olacak ve onlar cehenneme atılacaklardır.⁹⁸ Yalanlamak bir bakıma inkâr etmek anlamına gelmektedir. İnkâr etmenin zıddı ise iman etmektir. Ele aldığımız bu âyette de muhtemel manalardan birisinin de iman olduğunu yukarıda zikrettik.

Âyette geçen **فَقَدْ كَذَبْتُمْ** ifadesiyle Rasûlullah'ın kavmi Mekke müşriklerine hitap edilmektedir. Onlara “ey Resûlün kavmi sizler yalanladınız, rabbinizin size emrettiği hususta ona muhalefet ettiniz” denilmektedir.⁹⁹ Bazı müfessirler ise ayette geçen “yalanladınız” ifadesini şöyle anlamıştır: Allah kullarına “Ben size, ancak ibadetleriniz sebebiyle değer veririm” şeklinde hitapta bulunmuş, sizler ise yalanlamak suretiyle muhalefet etmişsiniz. Bu tavrınızdan ve yalanlamanızdan dolayı da azap yani âhiret azabı size müstehak olmuştur. Aynı zamanda buradaki hitap mutlak anlamda tüm insanlarıdır. Onlar içinde ise âbidler, isyankâr olanlar ve yalanlayan kimseler vardır.¹⁰⁰

Bir kısım müfessir âyetin bu kısmını “Rabbimin sizin yalanlamanızdan sonra sizler için yaptığı ve hazırladığı şey” anlamında anlamış, bazıları ise “Rabbim yalanlamanızdan sonra sizi önemsemez ve düşünmez” şeklinde yorumlamıştır.¹⁰¹ Yani âyetin bu kısmı “sizler size haber verilenler hususunda peygamberlere karşı gelerek

⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/289.

⁹⁹ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tefsirü't-Taberî=Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, 17/537.

¹⁰⁰ Râzî, *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*, 24/117.

¹⁰¹ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadîs*, 2/89.

onları yalanladınız.” biçiminde anlaşılmıştır.¹⁰²

Âyetin *فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا* kısmı şu şekilde anlaşılmıştır: Eğer O’nun emrine uysaydınız rabbim size değer verirdi. Yalanlamanız ve O’nun emrine muhalefet etmenizden dolayı azap sizin için kaçınılmaz olacaktır.¹⁰³ Yani sizin, peygamberlerin getirdiklerini yalanlamanız azabı hak etmenize, helak olmanıza, dünya ve âhirette hüsrana uğramanıza neden olacaktır.¹⁰⁴ Bu yalanlamanın sonucu olarak azap sizi bulacak, başınıza gelecek ve bundan kaçış olmayacaktır. Burada onlara verilecek cezanın belli olmamasında, o azabın tarif edilemeyecek şekilde şiddetli olduğuna yönelik bir dikkat çekme vardır.¹⁰⁵ Bazı müfessirlere göre bu âyet Mekke müşriklerinin Bedir’de öldürülmelerine işaret etmektedir.¹⁰⁶

Âyetin ikinci kısmında, Allah kullara ancak ibadetleri sebebiyle değer vereceğini bildirmektedir. Eğer insanlar yalanlamak suretiyle peygamberlere muhalefet ederlerse o vakit bu yalanlamalarına karşılık âhirette kendilerine muhakkak ki bir azap verilecektir. Bu bir bakıma hükümdarın kendisine karşı gelene “Benim âdetim şudur: Bana itaat edene lütfederim, sen ise bana isyan ettin ve karşı geldin. Bana isyan etmenden dolayı, senin başına ne işler açacağımı göreceksin” demesi gibidir.¹⁰⁷ Buna göre duanız olmadığı takdirde yalanlamış olursunuz ve bu da rabbinize inanmadığınız anlamına gelir. Bu davranışınızın cezasını da âhirette çekersiniz.¹⁰⁸ Bu âyette, kâfirlere ve isyankârlara seslenilerek, peygamberi ve Allah’la

¹⁰² Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, Takdim: Mahmud Abdulkadir Arnavut (Beyrut: Daru’l-Sadr, 2004), 2/744.

¹⁰³ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tefsirü’t-Taberî=Câmiü’l-beyân an te’vili ayi’l-Kur’an*, 17/537.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *Muhtasar Tefsiri İbn-i Kesir*, 2/642.

¹⁰⁵ Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, 2/744.

¹⁰⁶ ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *Tefsiru’l-Kur’ân*, thk. Muşafâ Muslim Muhammed (Riyad: Mektebetu’r-Rüşd, 1989), 2/72; Taberî, *Tefsirü’t-Taberî=Câmiü’l-beyân an te’vili ayi’l-Kur’an*, 17/537; el-Mâverdi, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, 4/162; Beyzâvî, *Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, 2/744; İbn ‘Atiyye, *el-Muharraru’l-Veciz fi Tefsiri’l-Kitâbi’l-Aziz*, 6/465.

¹⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 3/289; Râzî, *Mefatihü’l-Gayb*, 24/117.

¹⁰⁸ el-Mâverdi, *en-Nuket ve’l-Uyûn*, 4/162; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/3616.

karşılaşmayı yalanlamanız sizin azaba uğramanıza, dünya ve âhirette bedbaht olmanıza sebep olacaktır¹⁰⁹ denilmek istenmiştir.

Sonuç

Kur'an'da geçen bazı kelimeler tek bir anlama gelecek şekilde kullanılmamıştır. Kur'an kelimeleri hem hakiki hem de mecazi anlamda kullanılmışlardır. Kur'an kelimelerinin değişik âyetlerde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmasına vücut denilmektedir. Bunun yanında bir kelimenin bir âyette iki veya daha fazla anlamda kullanılması tefsirde tenevvü' ihtilafı olarak isimlendirilmektedir. Yapılan incelemeler neticesinde, çokanlamlı olsun veya olmasın, herhangi bir şekilde birden fazla anlama delalet eden kelimelerin, kullanım ortamlarında birden çok maksada yönelik olarak kullanıldıklarını söyleyebiliriz. Bu sebeple, bu türden kelimelerin cümle içerisindeki hangi anlamda kullanıldıklarının tespit ve tayininin, ancak ve ancak metnin iç ve dış bağlamı dâhilinde ortaya çıktığını kabul etmemiz gerekir. Bu ifadelere göre metnin bağlamı anlamı belirleyen en önemli unsurlardan bir tanesidir.

İncelediğimiz bu âyetin iman, kulluk, ibadet, dua ve şükür gibi anlamlara gelmesi, bağlama ve Kur'an'ın bütünlüğüne uygun düşmektedir. Her bir anlam âyetin bağlamı da göz önüne alındığında doğru olarak kabul edilebilir. Çünkü Kur'an'ın diğer âyetlerinde duayla ilgili geçen ifade ve anlamlar bunu desteklemektedir.

Kur'an'da duanın farklı anlamlarda kullanılması bu âyette de farklı anlamlara gelecek şekilde anlaşılmasına kapı aralamaktadır. Onun için bu âyette geçen duanın iman, ibadet, dua, kulluk ve şükür anlamında ele alınabilir. Nihâyetin de âyette ifade edilen dua ile kulun yaratıcı ile olan bağına vurgu yapılmıştır.

İncelediğimiz âyette geçen "dua" kelimesi hangi anlamda ele alınırsa alınsın genel manada bütün anlama biçimlerinin doğru olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü bütün anlama biçimlerinde

¹⁰⁹ Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*, 10/102.

kulun Allah ile olan irtibatı ve münasebeti devam etmekte ve bu münasebet sebebiyle Allah kuluna değer ve kıymet vermektedir. Aksi durumda ise Allah kuluna değer vermediği gibi ona azabı layık görmektedir.

Allah insanı yaratmış, ona duyması için kulak, görmesi için göz, tutması için el, yürümesi için ayaklar ve daha nice nimetler bahşetmiştir. Onu en güzel şekilde donatmış, her şeyi onun emrine vermiştir. Bütün bunlara karşı Allah'ın insanoğlundan beklediği şey sadece O'na boyun eğmesi, O'nu tek ilâh olarak kabul etmesidir. Bunu yaptığı takdirde Allah ona değer verecek ve onun itibarını yükseltecektir. Yine iman edip kulluğunu tam manasıyla yerine getirdiğinde, Allah tarafından ödüllendirecek ve ona sayısız nimetler verilecektir. Yukarıdaki âyet bir bakıma insanın imanına, kulluğuna, ibadetine, duasına ve şükrüne işaret etmekte, ona yapması gerekenleri hatırlatmaktadır. Yine âyete göre insanın yapması gerekenleri ihmal etmesi de onun felâketine, kaçınılmaz bir şekilde azapla karşı karşıya gelmesine sebep olmaktadır.

Bu âyette aslında kulun Allah'la olan irtibatının canlı tutulmasına vurgu yapılmaktadır. Bir şeyin değerli olabilmesi muhatabın o hususa ehemmiyet vermesiyle mümkündür. Allah'ın kula değer vermesi de iradesi sayesinde gösterdiği tavırla alakalıdır. O kulluğunu, dolayısıyla şükrünü, ibadetlerini ve duasını yaptığında Allah'ta ona mutlaka değer vermekte, itibarını artırmaktadır. Çünkü kul kendisinden isteneni yerine getirmekte ve üzerine düşen sorumluluğu yapmaktadır.

Bu âyette kullanılan “dua” kelimesi hangi anlamda ele alınırsa alınsın Allah ile kul arasındaki ilişkinin boyutunu belirlemektedir. Bu boyut karşılıklı bir ilişkiyi ifade etmektedir. Kul kulluğunu bilip kendini tanıdıkça Allah o kula değer vermekte, kendisini onurlandırmaktadır. Ona hem bu dünyada hem de âhirette itibar edeceğini ifade etmektedir. İnsan cüz'î iradesini kullanarak tercihini iyiden, güzelden ve kulluktan yana kullanırsa o vakit kendine değer katmakta Allah katında üstün bir konum elde etmektedir.

Allah insana dolayısıyla kullara imanları, ibadetleri, duaları, şükürleri ve yalvarmaları sebebiyle bir değer vermektedir. Bunlar olmadığı zaman insanın Allah katında bir değeri yoktur. Nitekim âyetin devamında ifade edilen durumda bunu izah edici bir mahiyettedir. Eğer bir hakikati inkâr edip yalanlama yoluna giderse o vakit insan için azap kaçınılmaz olacaktır.

Buna göre aksi bir davranış yani inkâr ve yalanlama kulun Allah katındaki değerini düşüren bir durumdur. Buna göre yapılan iman, ibadet ve kulluk karşılığında kula bir değer verilirken inkâr ve yalanlama durumunda ise Allah o kişiye hiçbir değer vermemekte azabı ona layık görmektedir. Bu da yapılan tercihlerin mutlaka iyi ve kötü bir karşılığının olacağına işaret etmektedir. Buna göre sonuçlar insanın tercihlerine göre şekillenmektedir denilebilir.

Bu âyette geçen “dua” kelimesi aslında kulun yaratıcı ile irtibatı geçmesi, yaratılış bilincine varma ve iç âlemine yolculuğudur. İnsanın bağışlanma dileğinin, kul olma ve kulluğa kabul edilme isteğinin en üst makama iletilmesidir.

Kaynakça

- Abdûlbâkî, Muhammed Fuad. “dav” *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, Kahire, Matbaatu Daru’l-Kutubi’l-Misriyye, 1364.
- ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî. *Tefsîru’l-Kur’ân*. thk. Muştafâ Muslim Muhammed, Riyad: Mektebetu’r-Rüşd, 1989.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsîri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Ateş, Süleyman. *Kur’ân Ansiklopedisi*. İstanbul: Kur’ân Bilimleri Araştırma Vakfı, ts.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envarü’t-Tenzîl ve Esrarü’t-Te’vîl*. Takdim: Mahmud Abdulkadir Arnavut. Beyrut: Daru’l-Sadr, 2004.

- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahih I-VI*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1990.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsîri*. İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî, çev. Heyet, İstanbul: Damla Yayınevi, 2010.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Cevdet Bey. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. haz. Mustafa Özel, İstanbul: Kayhan Yayınları, 2002.
- Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd. *eş-Şihâh*. thk. Ahmed 'Abdulgâfur 'Atţâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâ'în, 1984.
- Ceyhan Semih. “Ubûdiyyet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/33-34. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çağrı, Mustafa. “Yalan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/297-299. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Elif Ofset, 1984.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Derveze, M. İzzet. *et-Tefsirü'l-Hadîs*. çev. Ahmet Çelen-Mehmet Çelen, İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. b.y. Eser Neşriyat, 1979.
- Şadi Eren, “Kur'an'ın Bütünlüğü ve Tefsirde Tenevvü' İhtilafı” *Ekev Akademi Dergisi*, 1/2 (1998), 23-32.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn Muhammed 'Alî en-Neccâr, Kahire: el-Mu'essesetu'l-Mısrîyyeti'l-'Amme li't-Te'lîf ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr & ed-Dâru'l-Mısrîyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1964,

3/119.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebû Tahir Muhammed b.Yakub. *el-Kamûsü'l-Muhît*. thk. Muhammed Naîm el-Arkûsî, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.

Şahin Güven, *Kur'an'ın Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Çok Anlamlılık Sorunu*, İstanbul: Denge Yayınları, 2005.

Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.

Işık, Emin. "Furkân Sûresi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/221-222. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Izutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan*. Ankara: Kevser Yayınları, ts.

İbn 'Atîyye, Ebî Muhammed 'Abdilhak. *el-Muḥarraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. nşr. erRaḥḥale el-Fârûk vd., Beyrut: Dâru'l-Ḥayr, 2007.

İbnu'l-Cevzî. *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*. Beyrut-Dimeşk: Mektebetu'l-İslâmî, 1984.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan. *Cemheretü'l- Lüga*. thk. Remzî Münîr Ba'lebekî, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'yîn, 1407/1987.

İbn Ebî Hâtim. *Tefsîru'l-Ḳur'ânî'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed eṭ-Ṭayyib, Mekke – Riyad: Mektebetu Nizâr Muşţafâ el-Bâz, 1997.

İbn Faris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *Muhtasar Tefsiri İbn-i Kesir*. ihtisar ve tahkik: Muhammed Ali Sabunî, Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerîm, 1981-1402.

- İbn Manzûr. *Lisānu'l-'Arab*. thk. 'Abdullāh 'Aliyyu'l-Kebîr - Muḥammed Aḥmed Ḥasbullāh - Hāşim Muḥammed eş-Şāzeli, Kahire: Dāru'l-Me'arif, ts.
- Kahraman, Ferruh. “Tefsîrde Tenevvü ve Tezad İhtilâfı Ayrımının Yetersizliği”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/24 (2013), 85-107.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*. thk: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2013.
- Mâtüridî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Halil İbrahim Kaçar, müracaat: Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007.
- Mâverdi. *en-Nuket ve'l-'Uyûn*. thk. es-Seyyid b. 'Abdilmak sud b. 'Abdurrahim, Beyrut: Daru'lKutubi'l-'Ilmiyye-Mu'essesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, ts.
- Mertoğlu, M. Suat. “Vücûh ve Nezâir” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/141-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mevdûdî, Ebu'l Al'a. *Tefhimu'l Kur'an* (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri). ed. Ali Bulaç, trc. Muhammed Han Kayani vd. İstanbul: İnsan yayınları, 1996.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. *Kur'ân'ı Anlamanın Kaideleri*. çev. Mehmet Yolcu-Ahmet Yolcu, İstanbul: Yarın Yayınevi, 2018.
- Mukâtil b. Süleymân. *Kur'an Terimleri Sözlüğü*. thk: Abdullah Mahmed Şehhate, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: İşaret Yayınları, 2005.
- Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît= Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. ed. Mustafa Koç; Yay. Haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

- Öz, Ahmet. *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Paçacı, Mehmet. *Kur'an'a Giriş*. İstanbul: İsam Yayınları, 2006.
- Parladır, Selahattin. "Dua" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Rağib el-İsfehânî. *el-Mufredât fî Ġarîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin. *Tefsirü'l-Fahri'r-Râzî=Mefatihü'l-Gayb=Tefsirü'l-Kebir*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Kelime" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/212-214. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Suyûtî. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2011.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Tefsirü't-Taberi = Câmiü'l-Beyân an Te'vili ayi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/1424.
- Temizkan, Abdullah. "Tefsir'de Çeşitlilik (Tenevvü) Bağlamında Furkân 77 ve Mü'min 60. Âyetşerin Yorumu". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 13/2 (2021), 845-863.
- Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed bin İsâ. *Sunen*. I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Vâhidî. *et-Tefsiru'l-Basû*. thk. Farklı Muhakkikler, Riyad: Cami'atu'l-İmam Muhammed b. Su'ud el-İslamiyye-İmadetu'l-Bahşi'l-İlmî, 1430.
- Zebidî, Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezak el-Hüseynî Murtaza. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*. thk. Heyet, Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 1422/2001.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed.

Esâsu'l-Belâğa. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vucûhi't-Te'vil.* thk. Muhammed Abdul-Selâm Şâhin, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Zuhaylî, Vehbe. *Tefsirü'l-Münir.* yayın yön. Mehmet Ali Seraceddin; çev. Hamdi Arslan...[ve öte.], İstanbul: Risale, Bilimevi Basın Yay., 2007.

**On the Meaning of the Word “Du‘ā/Prayer” in the 77th Verse of
Sūra al-Furqān**

Summary

Some words which take a place in the Qur’ān have no a single meaning. The words of the Qur’ān had been used both literally and metaphorically. The use of the words of the Qur’ān to have different meanings in different verses has been called wujūh. In addition, the use of a word with two meanings or more meanings in a verse has been called the tanawwu’ conflict in the field of tafsir terminology. As a result of these reviews, we can say that words that indicate more than one meaning in any way, whether polysemous or not, were used for more than one purpose in the use environment. For this reason, we must accept that the evaluation and determination of the meaning in which such words are used in the sentence have arisen only within the internal and external context of the text. According to these expressions, the context of the text is one of the most important elements that determine the meaning.

The meaning of this verse that we had examined, such as faith, servitude, worship, prayer and gratitude, is in accordance with the context and the integrity of the Qur’ān. Each meaning can be considered correct when the context of the meaning has been taken into account because the expressions and meanings about prayer in other verses of the Qur’ān have supported such a meaning.

Regardless of the meaning of the word prayer in the verse we had examined, it has brought to mind that all forms of understanding can be correct in general meaning and way of comprehending because in all forms of understanding, the servant’s or the believer’s relationship and connection with God have continued, and because of this relationship, God has given value and importance to His servant or believer. Otherwise, God has not given value to His servant and He has deemed him or her worthy of punishment.

God had created man, and given him ears to hear, eyes to

see, hands to hold, feet to walk, and many other blessings. He had equipped her in the best possible way and had given everything under his command. Against all this, what God expects from human beings is to submit to Him alone and to accept Him as the only God. If he does this, God will give value him and raise his reputation. Again, when he believes and fully fulfills his servitude, he will be rewarded by God and given him countless blessings. The above verse, in a way, has pointed to a person's faith, servitude, worship, prayer and gratitude, and reminded him of what he has to do. Again, neglecting the things that a person should do according to the abilities has also caused him to face the disaster and inevitably torment.

In this verse, the emphasis has been placed on keeping the servant's contact with God alive. It is possible for something to be valuable if the addressee attaches importance to it. God's appreciation of the servant also relates to the attitude which he displays thanks to His will. When he has performed his servitude, therefore gratitude, worship and prayer, God has definitely given value to him and increased his prestige because the servant has fulfilled what is asked of him and has fulfilled his responsibility.

Whatever the meaning of the word “prayer” has been used in this verse, it had determined the dimension of the relationship between God and the servant. This dimension has expressed a reciprocal relationship. When the servant has known his servanthood and known himself, God has given value that servant and honored him. He has stated that He will respect him both in this world and in the hereafter. If a person has used his partial will and makes his choice in favor of good, beautiful and servitude, then he has added value to himself and gained a superior position in the sight of God. The word “prayer” in this verse is actually the servant's contact with the Creator, reaching the consciousness of creation and his journey to his inner world. It is the conveying of a person's wish for forgiveness, to be a servant and to be accepted into servitude to the hig-

hest authority.

God has given value to human beings and servants because of their faith, worship, prayers, thanks and begging. Without these, man has no value in the sight of God. As a matter of fact, the situation which had been expressed in the continuation of the verse is of an explanatory nature. If a human being denies a truth or tries to deny it in a way, then torment will be inevitable for him. Accordingly, the opposite behavior, namely denial and refusal, is a situation that lowers the value of the servant in the sight of God. Accordingly, while a person is given a value in return for belief, worship and servitude, in the case of denial and refusal, God has not attached any value to that person and deems the punishment worthy of him. This situation has indicated that the choices made will definitely have good and bad consequences. In accordance with it, it can be said that the results have been shaped according to the preferences of people.

Keywords: Qur'ān, tafsīr, meaning, faith, worship, prayer, slavery, gratitude.